

Livada cu visini

HARAG GYÖRGY BÚCSÚJA

A marosvásárhelyi zsidótemető nem árulkodik a halálról. A Somostetőre kapaszkodó utcában a kerítés, a szem elé táruló kert a körülötte levő kertés házakéhoz hasonló. Tán csak az gondolkodtatja el a figyelmes szemlélőt, hogy nem termést hozó gyümölcsfák adnak árnyékot a meredek út mentén. Hiába-való volna a mindennapi jövőről való gondoskodás.

1985. július 12-én délután a fák látványa üti az elsőt a szívre; jó részük friss halottként, kidöntve fekszik. Vihar, betegség, gazdaságosság volt pusztulásuk oka? A dombtetőn álló ház nyitott kapuján át lépünk az Élők Házába, ahogyan a zsidók a temetőt nevezik. Fájdalmas-szép zene szól, előttünk a csupasz koporsó, mögötte a fénykép: Harag György. A koporsó mellett fekete kalapos férfiak váltják egymást. Munkatársak, barátok (Sütő András, Tompa Miklós, Lohinszky Loránd, Ács Alajos, Török István, Héjja Sándor és mások) utolsó tiszteletadása. Arccal az Asszony felé fordulnak, akit áttetsző törékeny-nyé tett a szenvedés, s akinek már az iszonyú hiánnyal kell majd élnie.

Megszólal egy csodálatos mély zengésű hang. Gyászdalt, búcsúztatót énekel. Ránk csak az emberi hang méltósága, az ismeretlen nyelv zenéje hat. A nyelv, a szó idegen. Az ősöké. A sír mellett búcsút vesznek az ittmaradók. Hallani az első hangot: „Gheorghe Harag...” A megrendülés őszinte. Amit mond, nem értem, nem érzem. Kapaszkodom az elhangzó nevekbe, az ismerősnek tűnő szavakba. De a töredékek nem állnak össze szöveggé. A mondanó nem jut el hozzám. Majd csak aztán: „Drága mesterünk, barátom, szólok hozzád; itt állunk, mert másként nem tehetünk, törött szárnyú csapatod megfogyatkozva nagyon... Nagy tanítás a tied; a véges emberi testen és erőn úrrá levő hit példája, hogy csak így érdemes és másként nem szabad, csak ha valaki egy egész közösséget vállal családjának, azt az anyanyelvi közösséget, amely ránk bízta álmait, hogy átmentsük, megőrizzük a jövő számára. Köszönjük a sorsnak, hogy csillaggal és kereszttel megjelölt szép életedet e keservesen gyönyörű tájra irányította...”

Földnehéz súlyú örökséged adjon megtört magunknak hitet, erőt, kitartást, hogy megmaradjunk még, hogy tovább élhessünk.” (Héjja Sándor.)

Életének rövid ismertetőjét követően az RKP Maros megyei napilapjában, a Vörös Zászlóban ez jelent meg: „Harag György fáradhatatlanul munkálkodott pártunk és államunk kultúrpolitikájának megvalósításáért, és felbecsülhetetlen szellemi értékkel gazdagította nemzeti kultúránkat számos alkotás, és az életművét betetőzően a »Cseresznyéskert« színrevitelével. Harag Györgyöt művészi elkötelezettségéért, tehetségéért, páratlan munkabírásaért, határtalan

emberszeretetéért azok között a művészek között tartják számon, akik alkotásaikkal fémjelzik korunk társadalmának eddig soha nem tapasztalt fellendülését.”

A színház magyar tagozata a búcsú napján (két órával a temetés után) a Kakuk Marci zenés változatát játszotta.

Július 13. este. A román tagozat búcsúzik. Harag György utolsó rendezésével, a Cseresznyéskert évadzáró előadásával.

Egy ember, egy nagy művész szembesülvén a halállal, még egyszer megfogalmazza az Életet. Amit ő tud róla, amit számára jelentett. A színpadra álmódott Egészet, a kész művet már nem láthatta.

Az előcsarnokban gyászszalagos kép. Kezünkben az előadás műsorfüzete: Teatrul National Tirgu-Mures; Livada cu visini. Regia artistică: Gheorghe Harag.

Szép tiszteletadó gesztus: a román tagozat társulata a függöny előtt. Az igazgató, Romulus Fenes beszél. Giorgio Strehler, Peter Stein, Peter Brook nevét hallom, s bizonyára elismerő, értéktudó szavakat. Varja (vagy még Marinela Popescu) sír. S egy percre a nézőtér feláll. Hogy az utolsó búcsú után kezdődjék az életnél teljesebb, igazabb játék.

A nehéz bársonyfüggöny még elzárja előlünk a színpadot. Egy köpcös, külvárosiasan elegáns férfi bennünket figyel, jelentőségteljesen zsebórájára néz, sétatálcájával megemeli a függönyt, magabiztosan szemlélődik. Ez nem az a Lopahin (Ion Fiscuteanu), akit a várakozásban elnyomott a buzgóság. Nem nevetséges figura, abban kelt inkább bizonytalanságot, akit figyel.

A függöny nesztelenül tűnik el a magasban. Mögötte ugyanúgy kifeszítve túll. Hímzett arabeszkjei egyszerre idézik a vidéki udvarház függönyét, s teremtenek lehetőleg válaszfallat közénk s a színpadi világ közé. Megszólal a zene. (Fátyol Tibor munkája.) Fájdalmas-szép hegedűszó. A temetés zenéje! Szíven ütő azonosság. Harag Györgyöt kétszeresen is a Cseresznyéskert búcsúztatta. S nekünk most már akárhányszor megszólal a darabban — az elvesztett éden, a múlt zenéje, amit azok hallanak, akik számára ez a múlt értéket jelent — hozzákapcsolódik a halál, a még minden sejtben sajtó tegnapi múlt. A túllfüggöny mögött mozdulatlanságba merevedve a ház népe. A színpad mélyéről — mintha egy torokból — fény tör felénk. Az alakok óriási árnyéka a túllra vetül. Időtlen a pillanat. A mozdulatlanság. Egy görnyedt férfi reszkető léptekkel közelít hozzá. Egyre kisebb az árnyéka, eltörpül a többieké mellett, de ő az egyetlen, aki mozdul. Remegő keze, tapogatózása abba az irányba, ahonnan érkehetnek a gazdáék, maga a hűség várakozása. Firs (Aurel Stefănescu). Még szó nem hangzott el.

Szépattan a csend. Eltűnik a teret lezáró túll. Mögötte absztrakciójában többértelmű, nagyszerű díszlet (Romulus Fenes munkája). Mélységesen mély a múltnak kútja — tolu elő bennünk a Thomas Mann-i mondat. Vagy idő-alagút, múltat-jelent-jövőt összekötő. A felénk öblösödő hatalmas ponyvatölcsér körülöleli a szereplőket, s a színpad mélyéről érkezik a fény. S mintha nemcsak térbeli, időbeli mélységből is törne elő. Védő-óvó tér ahhoz, hogy minél teljesebben érjen minket a sugárzó gondolat a kötődésről a múlthoz, a szeretetről, a hűségről.

Konkrét tér és cselekvés s a belőlük megnyíló lényeg, múlt-jelen-jövő egybevillanása, térnek és időnek egymást erősítő összeszikkasztása a díszlet és rendezői gondolat tökéletes együteműségét mutatja.

Elhisszük a gyerekszobát — benne a meghatóan kicsi rézagy és a hatal-

mas szekrény. Más semmi. Az ágyban a régi takaró alá bújva Ánya (Luminita Borta) és Varja újraélik titkokat sustorgó, kuncogó kislánykorukat. Élete mi-
vé lett, mivé tette ezt a felszabadult gyerek-Varját!

Feltárul a Gajev (Mihai Gingulescu) szónoklatával megtisztelt öreg szek-
rény. Benne színes köpenyek. Az összetartozók — akiket a múltjuk és az egy-
más iránti szeretet kapcsol össze — magukra öltik őket. S lassú, szomorú já-
tékossággal hajladoznak az újra felhangzó szívbe markoló zenére. Közöttük
köpeny, játék nélkül (múlttadat és kívülállás!), a muzsikára nem rezdülő
Lopahin.

Aztán Ánya összekuporodva elalszik a gyerekágyban. A belopódzó Trofi-
mov (Cornel Popescu) előbb fölé hajolva suttogva vallomását: Tavasz nap-
garam! Még kétszer ismétli, mintha kiszakadna belőle, egyre hangosabban. De
magától is megijedve, vagy a leleplezéstől tartva egyre távolabbra szökken.

A második felvonásban ugyanez a tér a mező lesz. Ahol mintha elakad-
na a valóságos cselekmény — mondja Strehler. Ahol csak várakoznak, beszél-
getnek, de ahol tovább teljesedik minden figura sorsa. Soha ilyen teljességben
nem éreztem, hogy mindegyiküké öntörvényű élet, hogy mindenkinek titka
van, hogy amit szavakban kimondanak, az csak annyit árul el róluk, mint jég-
hegyről a vízből kivillanó csúcs.

Ülnek a földön, a hangos beszélgetésben senki nem figyeli Sarlotta (Livia
Doljan) egyre hangosabb vallomását a gyökértelenségéről, magányáról. Meg-
értjük eddigi agresszivitását, későbbi harsányságát. Kétségbeesett eszköz, hogy
elérje: foglalkozzanak vele, figyeljenek rá. Ánya és Trofimov úgy ülnek a kör-
ben, hogy látszik: igazán nincs a többiekhez közük. Mintha üvegharang borult
volna rájuk, csak egymás számára léteznek. Ahonnan a fény jön, előgurul egy
hintó, melléjük ér. Mindegyikük számára természetes folytatásként. Életük lé-
nyegét is sűríti, ahogyan viszonyulnak hozzá. Legelőbb Ljubov (Silvia Ghelan)
és Gajev ülnek föl rá. Ők régi ismerősként szeretettel üdvözlik. Mint előtte
a szekrényt a gyerekszobában. Megszólal a zene, s ők múltba révedően ringa-
toznak a dallamra.

A köpcös, alacsony Lopahin a hintó előtt állva érvekkel próbálja meg-
győzni őket a cseresznyés kert kipusztításáról. Most nagyon kicsi. Firsz érkezik
a kabáttal. Ráteríti Gajev hátára. És mellette marad. S mert Gajev teátrális
gesztusokkal kíséri mondandóját, válláról állandóan lecsúszik a köpeny. Firsz
féltő-vigyázó mozdulattal, reszkető kézzel mindannyiszor visszaigazítja rá.

Ánya, Trofimov könyvével a kezében felül, a diák pedig a hintó körül
keringve beszél múlttól, jövőről. Mint bolygó egy drága égitest körül. Varja
hangjára mindketten kiszöknek. A könyv az ülésen marad. Varja leplezetlen
indulattal hajítja utánuk. A sikerületlen élet irigységével. Előbb befogja ma-
gát a hintó elé. Kínlódva húzza pár lépésnyit. Aztán lecsapja. Felmászik az
ülésre. Arcán bizonytalan, boldog mosoly.

A vándorlegény pár mondatából döbbenetes erejű vallomás lesz. Harag
György színpadán nem koldust látunk. Egy cilinderes, selyemsálas férfi
(Constantin Săsăreanu) érkezik. (A kolozsvári Éjjeli menedékhely-előadásban
láttuk így Péterffy Gyulát.) Leari indulattal, égre tárt karokkal szaval, ját-
szik. Befejezván összegörnyedten leteszi a földre felfordított cilinderét. És a
komédiás megalázott méltósággal várja az adományokat. Csendülnek a bedo-
bott pénzdarabok. Nemcsak Ljubov aranya. Ez a jelenet itt nem az ő felelőt-
lenségéről szól.

Aztán leszűkül a tér, a báli fogadószoba háttere a tüllfüggöny; mögötte
csak sejlik a szemet mélybe vezető út.

A tér két oldalán egymással szembefordított széksorok. Senki nem ül rájuk. Kire várnak azok a székek? Mi lesz a sorsuk?

Kintről a zsidó zenekar muzsikája hallatszik. Táncmultság, elfeledtetni, hogy közben valahol visszafordíthatatlan tragédia történik; félelmetesen logikus, hogy akkor a zene olyan legyen, amelyre nem lehet táncolni. Újra ugyanaz a szomorú dallam szól, cincogva, el-elakadva. A terem közepén a muzsikruhájú Piscsik (Vasile Vasiliu) vezényli franciául a grande-ronde-ot. Mindenki dermedt mozdulatlan. Ő nem vesz róla tudomást. Dirigál, dicséri a szépen táncolókat, hajlong a zene ütemére. Majd egy széket ölel át mint táncosát, helyre kíséri, térdet hajt előtte.

A helyzet lényegét játssza el. Hazugság amit csinálunk, a tények, a valóság tudomásul nem vétele. De szépsége van!

S ahogy valódi tisztelettel hódol a székeknek, mintha az értékhordozó ház egy darabja előtt tisztelegne. Ahogy tették a százéves szekrény, vagy a múltból — álomból előtűnő hintó előtt.

Megérkezik Lopahin. Frakkban, cilinderben. Már úr. Felszabadult, óvatlanul őszinte, kitárulkozó. *De már megteheti, birtokon belül van.*

Az összeroppant Ljubov egyedül marad. A zene sem hallatszik már.

Anya fogja kézen, s maga dúdolta dallammal próbálja elűzni a fájdalmat. Húzza maga után az üres teremben, föl-le, mindaddig, amíg hitétől, akaratától anyja is fölmelegszik, átveszi az ütemét. Pár pillanatra valóban együtt táncolnak.

Amikor eltűnnek, mintha csak erre várt volna, betódul a cselédség, és vad, féktelen táncba kezdenek. *Övék a tér.*

Útra készen állnak az együvé tartozók. Indulni kell. Búcsúzni valamitől, ami jóvátehetetlenül elpusztul, ami összetartó érték volt.

Anyának és Trofimovnak talán kezdet, de Ljubov és Gajev életéből túl sok marad itt ahhoz, hogy esélyük legyen egy új élethez. A házat itt most nem zárják be, és be se szögezik. Nagy robajjal minden összeomlik. A földre hulló ponyva mögött riasztóan szürkék, csupaszok a falak; a színpadtér nyers valósága. A kúria volt tulajdonosai a ponyván taposva, vagy gondosan kikerülve lassan elmennek.

Előcsoszog Firsz. A sötétbe boruló színpadon, a hatalmas, üres térben különösen kicsi ez az egy ember; nemcsak öreg-töppedtsége okán.

„Elmentek . . . , ha én nem vigyázok rájuk . . . , Az életem úgy elmúlt valahogy . . . ” — mondja, motyogja a csehovi mondatokat. Aztán letérdel: „Én nem megyek el innen. Itt kell maradni — ül a földre. Itt kell maradni!” — már két kézzel üti a földet. „Itt kell maradni!” — üti, üti . . . És döngnek a színpad deszkái . . .

A mondat már nem Csehové. Az iszonyú energia nem a 87 éves Firszé. És már nemcsak Firsz halott.

A. SZABÓ MAGDA